

DE BEPROEVING IN DE WOESTIJN

Serie Opstaan en verdergaan

Een veertigdagentijd in crisistijd. Wij proberen, naar Pasen toe, diverse crisisverhalen uit de bijbel bij de tijd te brengen. Vandaag de passage waarin Lucas vertelt over Jezus' tocht door de woestijn, veertig dagen lang, en hoe hij daarin drie keer door de duivel op de proef wordt gesteld. Te lang misschien is dit verhaal gelezen vanuit het perspectief dat Jezus over uitzonderlijke gaven zou beschikken, een haast goddelijke status zou hebben, verheven boven die van ons, gewone stervelingen. Maar als we het verhaal op onszelf toepassen en Jezus als voorbeeld zien, wie of wat is dan nog de duivel die ons op de proef stelt, wie of wat is de Geest, die ons leidt en weerbaar maakt voor het gevaar?

Voor mij staan die vragen nu tegen de achtergrond van de geboorte, vorige week, van mijn eerste kleinkind. Een klein kwetsbaar meisje, een nieuw mensenkind, helemaal afhankelijk van goede verzorging, liefdevolle aanraking, vertrouwde stemmen. Zij krijgt nu langzaam het licht van de wereld te zien en begint, nog zonder het weten, haar eigen levensverhaal. Ondanks alle kennis, wetenschap en beheersing van het leven ervaar ik dit als een wonder, een mysterie – en het geeft mij een gevoel van dankbaarheid, ook al kun je niet precies zeggen ten opzichte van wat of wie. Nieuw menselijk leven, nieuwe bezieling en beweging die ons gegeven wordt. Het is prachtig! Maar ik kan er niet omheen dat het tegelijk veel te denken geeft: hoe zal dit leven verder gaan, in een wereld vol crises? Het zal niet alleen beschermd worden, maar zich ook zelf tweemaal moeten gaan stellen tegen gevaar van allerlei soort. Je beseft meteen, als je het leven zo ziet, in kwetsbaarheid en potentie tegelijk, dat wij allemaal, vanaf onze geboorte, geworpen zijn in het bestaan en daarin zelf verantwoordelijkheid moeten nemen voor het leven dat we krijgen, delen en doorgeven en voor de keuzes die we maken.

Ik stel mij Jezus in de woestijn ook zo voor als een mens in ontwikkeling, tegelijk kwetsbaar en weerbaar. Deze passage in zijn hele levensverhaal heeft een soort scharnierfunctie, tussen geboorte, kindertijd, de doop in de Jordaan aan de ene kant en zijn optreden als volwassen man en leraar aan de andere kant. De beproeving in de woestijn lijkt me voor Jezus niet een examen of een test, maar een louterende ervaring waar hij versterkt uit tevoorschijn komt en die hij zich later kan herinneren om de nieuwe moeilijkheden en weerstanden het hoofd te kunnen bieden, die hij onvermijdelijk gaat tegenkomen *na* de woestijn. De kracht die hem hiertoe in staat stelt wordt steeds met nadruk genoemd: 'Vol van de heilige Geest keerde Jezus weg van de Jordaan, en geleid door de Geest zwierf hij veertig dagen door de woestijn.' En na die veertig dagen: 'Jezus keerde terug naar Galilea in de kracht van de Geest.' Het is alsof de Geest van de schepping, nog van voor de geboorte, dankzij deze ervaring nu steviger in hem is verankerd; een kracht die zich in zijn openbare optreden nu in vrijheid kan gaan manifesteren. En daar klinkt de hele verhalentraditie van Israël in mee. Ook Mozes en Elia vastten veertig dagen en veertig nachten in de woestijn, in het vurig verlangen om de Levende te ontmoeten. De woestijnervaring van Jezus kan zich op allerlei manieren voordoen, in iedere mens die groeit van kwetsbaarheid naar sterkte en ook weer terugvalt van sterkte naar kwetsbaarheid. Het behoort tot de wijsheid van Israël dat er geen menselijke levensweg mogelijk is die niet, op een of andere manier, door een woestijn heen gaat.

Maar wat stelt de duivel hem eigenlijk voor? Stenen veranderd in brood, een leven waarin je alles krijgen kunt wat je hebben wilt; en dan: absolute macht over de koninkrijken van de wereld; en tenslotte: dat je je leven leidt als een gevaarlijk spel waarin je doet alsof je zelf heer en meester bent over leven en dood. Drie vormen van hoogmoed, van menselijke kwalen bij uitstek: hebzucht, heerszucht en eerezucht. We kunnen ook zeggen: consumptiedrang, concurrentiedrang, prestatiedrang. 'Zucht' of 'drang', ze geven de mateloosheid aan waardoor onze goede, natuurlijke behoeften en verlangens naar bezit, invloed, status en aanzien zich tegen ons gaan keren, ten koste gaan van onze vrijheid. Het zijn de oorzaken, in de mens zelf, van het structurele onrecht, de tyrannie, het tot principe verheven eigenbelang dat ten koste gaat van de ander, de persoonlijke ijdelheid en trots; in bijbelse taal zijn het de kwalen waarmee de mens zich boven God stelt, als hij de mogelijkheden die hem gegeven zijn misbruikt door te doen alsof hij alles en iedereen de baas is. De duivel is de valse voorvechter van deze doorgesloten onafhankelijkheid van de mens. Hij staat voor de valse belofte dat wij alles kunnen fixen, een machtsuitoefening die zich niet meer de kwetsbaarheid herinnert die ieder menselijk leven eigen is.

En wat doet de Geest in dit verhaal? Wat is die beweging in de ziel, waarmee Jezus weerstand biedt? Ik moest hierbij denken aan wat ik geleerd heb bij Jan Patočka, dissident filosoof in Praag, mede woordvoerder van Charta '77. Hij onderscheidt drie fundamentele bewegingen in het bestaan, drie bewegingen van lichaam en geest samen, als drie strengen die zich in de loop van het leven met elkaar vervlechten.

De meest primaire beweging is die van *worteling of verankering*. We kunnen alleen bestaan in een veilige, natuurlijke, sociale omgeving. We zijn daar vanaf de eerste minuut van afhankelijk – zoals mijn kleinkind nu – en we zoeken die bescherming ook steeds weer op. Het mensenleven begint en blijft geworteld in een liefdevolle en zinvolle samenhang. Je zou dit een passieve beweging kunnen noemen, van thuis zijn en thuis komen. Maar iedere veiligheid staat onvermijdelijk bloot aan allerlei bedreiging en vijandigheid. Een oorlog kan uitbreken, een gevaarlijk virus de kop opsteken. Mensen moeten zichzelf en elkaar beschermen en verweren tegen de crises van het bestaan.

Hieruit komt de tweede beweging voort: de actieve beweging van *zelfhandhaving*, van werken en moeite doen om in leven te blijven. Niet dat we ons bestaan hiermee helemaal in de hand hebben: de wereld waarin we ons inzetten omvat ons tegelijk ook, we kunnen er nooit helemaal greep op krijgen. Maar in deze beide bewegingen, die van worteling en die van zelfhandhaving, zijn we gezamenlijk op zoek naar wat goed en nuttig is voor ons voortbestaan.

Dit is anders in de derde beweging. Die noemt Patocka de beweging van *doorbraak*, omdat hierin de vertrouwde structuren waarin we leven en denken worden doorbroken. Dit is de beweging waarin een mens zich vragen stelt, zich bezint op zijn verhouding tot de wereld als geheel, op zijn eigen bestaan in die wereld, op zijn sterfelijkheid – en daarmee ook op de gangbare voorstellingen van tradities en levensbeschouwingen waarin hij is grootgebracht. In deze derde beweging ligt de oorsprong van onze vrijheid en verantwoordelijkheid. Soms noemt hij dit een beweging van transcendentie. Want door te vragen naar het alomvattende geheel en naar de betekenis van ons leven, stijgen we als het ware uit boven ons aardse bestaan en kunnen we een nieuw, ander perspectief innemen. Soms noemt hij dit ook de beweging van waarheid. Het gevaar van deze beweging is, dat we gaan geloven in de pretentie dat we dat zouden kunnen vaststellen, wat waarheid is. Daarom kan die beweging van doorbraak alleen waarachtig blijven als we onszelf steeds opnieuw 'op het spel zetten', ons durven overgeven. Overgave aan de onzekerheid, overgave aan de ander, overgave aan een leven dat groter, ruimer is dan dat van mijzelf. In deze beweging gaat het niet meer om zelfhandhaving, maar om dienstbaarheid aan de wereld en aan de anderen met wie wij die wereld delen. Dat wij dit kunnen, zegt Patocka, is ons meest eervolle vermogen, dit brengt ons tot waarachtig mens-zijn. Het is een 'zorg voor de ziel' die nodig is als we willen voorkomen dat we onze ziel verliezen.

Ik denk: wat Jezus meemaakt in de woestijn, de Geest die hem sterkt en weerbaar houdt, is zo'n beweging van doorbraak, van transcendentie; de beweging van overgave aan iets dat het eigen leven overstijgt; waarin worteling en zelfhandhaving nog steeds belangrijk zijn, maar minder alles bepalend. Ze komen in een ander licht te staan.

Vanwege zijn kritiek op de schending van de mensenrechten in Tsjecho-Slowakije, werd Patocka zijn leven lang gedwarsboomd, kon hij lange tijd geen college geven en niet publiceren. Maar de ontwikkelingen in het Westen, in wetenschap en onderwijs, in techniek en politiek, baarden hem minstens even grote zorgen. Want, waarschuwt hij, ook voor de welvarende zogenaamd vrije burgers in een democratie is het maar zeer de vraag wat zij bereid zijn op te offeren, aan bezit, macht en aanzien, voor wat hij noemt 'een leven in waarheid'. Hoewel hij zich geen christen wilde noemen, zou Patocka zich hebben herkend in Jezus' verzet tegen de voorstellen van de duivel. En ook hij ging door een woestijn. Na een gesprek met de Nederlandse minister Max van der Stoep in januari 1977 wordt Patocka gearresteerd en dagen lang aan verhoren onderworpen. Zijn toch al kwetsbare gezondheid kan dit niet verdragen. Zijn dood, kort daarna, is het directe gevolg van de behandeling die hij in gevangenschap heeft ondergaan.

Als Jezus, enkele dagen na zijn beproeving in Nazareth als leraar optreedt, de stad van zijn geboorte, en duidelijk maakt wat er werkelijk wordt bedoeld met de tekst van Jesaja die hij voorleest: 'De Geest van de Levende rust op mij, om aan armen de goede boodschap te brengen, om aan gevangenen hun vrijlating te verkondigen' – dan wordt hij al snel met argusogen bekeken. Even later ontsteekt de hele synagoge in woede. Ze sleuren hem de stad uit, drijven hem tot aan de rand van de berg om hem in de afgrond te duwen. Het is het begin van zijn einde.

Wat kan ons houvast nog zijn in die beweging van de Geest? Ik denk aan twee dingen. Allereerst de woorden, de verhalen die we hebben. Die kunnen ons scherp en kritisch houden. Iedere manoeuvre van de duivel wordt door Jezus gepareerd met een schriftwoord dat hij helemaal heeft doorleefd: 'Een mens leeft niet van brood alleen.' Of het zijn de woorden van de psalm die we ons zingend eigen maken en die zo ons vertrouwen levend houden: 'Je voet zul je niet stoten aan een steen.'

Maar ik denk ook, opnieuw, aan mijn zien, mijn ervaring van dat nieuw geboren leven, die mij verandert. Ze was ruim een week te vroeg, had eigenlijk vandaag geboren zullen worden, de eerste lentedag. Haar naam is: Primavera – lentekind, altijd weer terugkerend nieuw leven, nieuwe geboorte, teken van hoop door alle beproevingen heen. Zo moge het zijn.

Germain Creighton

We lezen: Lukas 4: 1-15

Germain Creighton is bereikbaar via 'lt@dominicusamsterdam.nl' ('tav Germain Creighton').